

**РОЗРАХУНКИ ПІДПРИЄМСТВА: ПОРІВНЯННЯ СТАНУ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В
РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ, УКРАЇНІ ТА РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ**

Проаналізовано та систематизовано напрями досліджень в дисертаційних роботах, присвячених питанням удосконалення системи розрахунків підприємства, що дозволило окреслити перспективні напрями подальших наукових досліджень

Постановка проблеми. Протягом останніх майже двох десятиліть, що ознаменували собою період переходу та розвиток ринкових відносин, однією з основних проблем залишалася проблема фінансового оздоровлення українських підприємств. Кризовий стан платежів і розрахунків, знецінення доходів підприємства, недосконалість оподаткування, дефіцит грошових коштів, брак власних оборотних коштів - все це вимагало якнайшвидшого перегляду діючої практики управління оборотним капіталом, зокрема, дебіторською та кредиторською заборгованістю. Рівень наявності чи відсутності заборгованості має важливе значення для фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання.

Зміни у складі та структурі дебіторської і кредиторської заборгованості можуть безпосередньо впливати на організацію виробничого процесу суб'єкта господарювання, сприяти своєчасному здійсненню розрахунків з постачальниками, бюджетами всіх рівнів, страховими органами, з власними працівниками з оплати праці і в підсумку, впливати на фінансову стійкість підприємства в цілому.

Дебіторська заборгованість є складовою частиною таких показників як платоспроможність та ліквідність, що обчислюються виходячи з облікових даних про заборгованість за розрахунками та характеризують фінансовий стан кожного окремого підприємства, і держави взагалі, впливають на рівень їхньої інвестиційної привабливості, кредитоспроможності, загальної рентабельності діяльності.

Фінансове середовище зумовлює функціонування та взаємодію з системою розрахунків, яка опосередковує фінансово-господарську діяльність. Розрахунки, маючи постійно діючий, динамічний характер, потребують певних управлінських впливів, що виробляються в системі фінансового менеджменту на основі переробки чисельних потоків різноманітної економічної інформації, провідна роль у загальній сукупності якої належить обліковій інформації.

Реформаторські зрушення в економіко-політичній системі України потребують нових підходів до регулювання суспільно-економічних відносин і, зокрема, сфери бухгалтерського обліку. Одними з причин такого становища є недостатня теоретична розробка питань оцінки заборгованості і недосконала методика відображення інформації про розрахунки в системі рахунків бухгалтерського обліку, суперечності між фінансовим та податковим обліком. Ефективне управління дебіторською та кредиторською заборгованістю як комплексною системою виявляється мало дослідженим. Виявляється, що проблеми практики – це недостатність теоретичного дослідження та розробок на цьому рівні.

Тому виникла об'єктивна необхідність подальшого поглибленого вивчення теоретичних засад формування системи розрахунків за зобов'язаннями підприємства та вирішення основних питань практичного застосування методичних підходів до її побудови відповідно до раціональних запитів

зовнішніх і внутрішніх користувачів у поєднанні з можливостями облікового забезпечення. Одним із інформаційних джерел при цьому виступають дисертаційні роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні аспекти проблемних питань заборгованості, зобов'язань та розрахунків підприємства присвятили свої роботи вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема, Р.А. Алборова, О.С. Алдаранова, П.С. Безруких, О.О. Бідюк, О.С. Бородкін, Ф.Ф. Бутинець, Н.Г. Гарчук-Іванча, О.С. Герасименко, В.А. Глебов, С.Ф. Голов, О.М. Головащенко, Н.М. Горбатюк, Р. Грачова, І. Губіна, В.А. Єрофєєва, А.А. Єфремова, Н.П. Кондраков, В.М. Костюченко, М.В. Кужельний, Н.О. Литвиненко, С.П. Лозовицький, Т.Н. Малькова, Н.М. Малюга, М.Ю. Медведєв, В. Моссаковський, В.З. Мошенський, В.В. Нарезний, Г.В. Нашкерська, С.А. Ніколаєва, В.П. Онищенко, В.Ф. Палій, А.З. Пірамагов, М.С. Пушкар, Б. Райан, Н.В. Рассулова, І.В. Семчук, Я.В. Соколов, В.В. Сопко, А. Твердомед, П. Хомин, Ю.Д. Чацькіс, Л.В. Чижєвська, В.О. Шевчук.ф

Проблемам удосконалення облікового забезпечення та методики формування показників системи розрахунків підприємства, а також якості облікової інформації цієї системи присвячені праці І.О. Власової [1], Н.М. Новікової [2], І.Я. Омецінської [3], О.П. Подцерковного [4], В.М. Пунька [5], К.С. Сурніної [6], Т.І. Тесленко [7], Л.В. Черненко [8], І.П. Шиндирука [9] та ін. Не применшуючи внеску зазначених вчених і оприлюднених досліджень, невирішеним залишається низка проблем, пов'язаних з удосконаленням системи розрахунків підприємства, причиною цього стала некомплексність наукових розробок. Тому при вивченні зазначених проблемних питань особливого значення набуває дослідження теоретичних і практичних аспектів, які розглядалися в працях науковців, що дозволить виявити основні напрями актуальних питань, які потребують вирішення та розробки.

Мета дослідження. Дослідження проблемних питань, пов'язаних з удосконаленням системи розрахунків підприємства, а також вивчення їх актуальності шляхом проведення критичного аналізу та систематизації результатів дисертаційних робіт, що дозволить визначити подальші напрями теоретичного обґрунтування розвитку розрахункових операцій підприємства, зокрема, облікового забезпечення розрахунків відповідно до інформаційних запитів внутрішніх і зовнішніх користувачів.

Викладення основного матеріалу дослідження. У процесі дослідження здійснено критичний аналіз змісту дисертацій з проблем організації та методики формування, аналізу та контролю розрахунків підприємства шляхом суцільного вивчення та систематизації результатів 519 кандидатських і докторських дисертацій, захищених протягом 1991-2010 рр. в Республіці Білорусь, Україні та Російській Федерації за економічними та юридичними спеціальностями" (рис. 1).

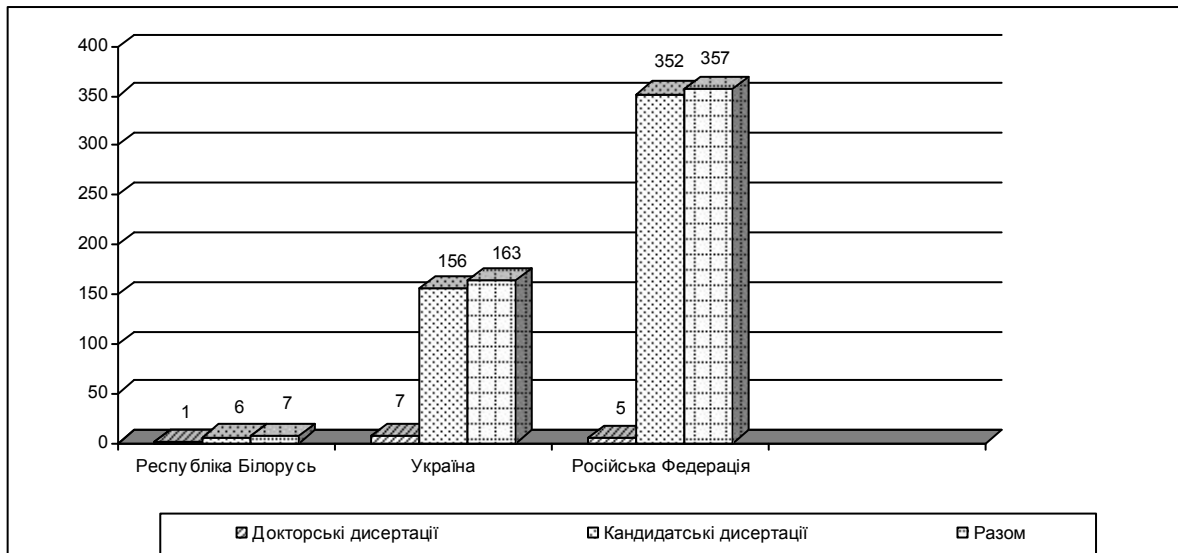

Рис. 1. Кількість дисертацій, присвячених проблемам розрахунків підприємств, які захищені в Республіці Білорусь, Україні та Російській Федерації за період з 1991 по 2010 рр.¹

Як видно з рис. 1, протягом 1991-2010 рр. з тематики розрахунків захищено 7 дисертацій білоруськими вченими (з них 1 докторська), 155 дисертації українськими вченими (з них 6 докторських) та 357 – російськими (з них 6 докторських), які частково або повністю присвячені проблемам системи розрахунків підприємства. Значна кількість дисертацій, що захищені в Україні та Російській Федерації, свідчить про актуальність досліджень в сфері розрахунків за зобов'язаннями. Серед наведеного переліку переважають дисертаційні роботи з економічних спеціальностей “Економічна теорія та історія економічної думки”, “Економіка та управління національним господарством”, “Економіка та управління підприємствами

(за видами економічної діяльності)”, “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)” та серед юридичних спеціальностей – “Цивільне право і цивільний процес, сімейне право; міжнародне приватне право”, “Господарське право; господарсько-процесуальне право”, “Теорія управління; адміністративне право і процес, фінансове право; інформаційне право”, “Міжнародне право” та ін.

Динаміка захисту дисертацій з проблем розрахункових операцій підприємств у Республіці Білорусь, Україні та Російській Федерації за роками наведена на рис. 2.

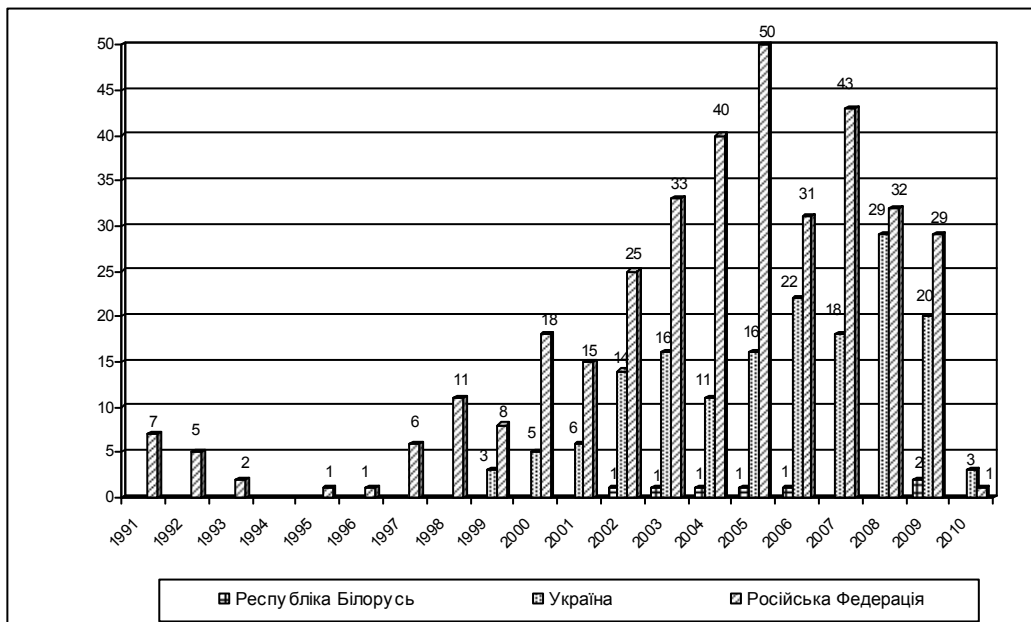

Рис. 2. Динаміка захисту дисертацій, присвячених проблемам розрахунків підприємств, які захищені в Республіці Білорусь, Україні та Російській Федерації за період з 1991 по 2010 рр.²

¹ Джерело: інформаційна база Житомирської наукової бухгалтерської школи, яка нараховує майже 5000 бібліографічних описів дисертацій з бухгалтерського обліку і аналізу, аудиту та контролю, які захищені в колишньому Радянському Союзі – з 1939 до 1990 рр., в Україні, Росії та Білорусії – з 1991 до 2010 р.; www.nbuv.gov.ua – сайт Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського; <http://dissros.ru> – каталог дисертацій Росії; <http://library.gpntb.ru> – сайт Державної публічної науково-технічної бібліотеки Росії

² Джерело: інформаційна база Житомирської наукової бухгалтерської школи; www.nbuv.gov.ua; <http://dissros.ru>; <http://library.gpntb.ru>

Слід відмітити, першу дисертацію з проблем розрахунків підприємств в Республіці Білорусь захищено в 2002 р., в незалежній Україні – в 1999 році, а в Російській Федерації – у 1991 році. При цьому кількість захищених дисертацій у Росії є значно більшою, ніж в Україні та Республіці Білорусь, проте, проблематика, яка вирішується у наукових роботах, є подібною. Це пов'язано з спільним минулим даних країн, близькістю територіального розташування та подібністю економічного розвитку.

Згідно з даними, що наведені в рис. 2, в Республіці Білорусь протягом періоду з 1991 р. по 2010 р. захищено всього 7 дисертацій, що стосуються розрахунків за зобов'язаннями. При цьому 2 дисертації захищено в 2002 р.

В Україні найбільшою науковою активністю щодо проблем, пов'язаних з розрахунками підприємств, вирізняється 2008 р., в якому захищено 28 дисертацій (з них 1 докторська), що пов'язано з нестійким економічним розвитком та інтеграційними процесами як країни, так і світової тенденції. Тому наукові дослідження спрямовувались на вирішення актуальних питань теорії та практики. В цілому, починаючи з 1999 року в Україні щороку захищалося від 3 до 28 дисертацій з досліджуваної проблематики, що стало наслідком появи нових методів розрахунків та відповідно постійним реформуванням системи бухгалтерського обліку. Також необхідно врахувати, що оскільки розрахунки є важливою частиною облікового процесу, то досить часто науковці у своїх дисертаціях наводять пропозиції щодо удосконалення лише окремих розрахункових операцій (зокрема, розрахунки за зобов'язаннями). Значна кількість дисертацій свідчить про наявність різних проблем, які потребують якнайшвидшого вирішення в обліку та праві.

Таблиця 1. Основні напрями досліджень російських науковців в кандидатських та докторських дисертаціях з питань операцій за розрахунками (1991-2010 рр.)³

№ з/п	Напрями наукових досліджень	Автори*	Рік захисту	Кількість дисертацій
1	2	3	4	5
1	Безготівкові розрахунки	Кириченко Т.В.	1998	1
		Алексеева Л.В., Апеков А.В., Кондратенко М.Д.	2000	3
		Мальшева Е.Н.	2003	1
		Долгих М.С., Крылова О.В., Семикова П.В.	2004	3
		Аграновский А.В., Ануреев С.В., Воробьева О.В., Гармаев Б.П., Саксельцева Е.Г., Семенцова Т.А.	2005	6
		Селин Д.А.	2009	1
	Всього			15
2	Кредитні зобов'язання	Свиренко О.М.	1997	1
		Эмиров Н.Д.	1998	1
		Кресс В.В.	1999	1
		Лунев М.А., Сапожков А.А.	2000	2
		Смирнова Н.А., Шаповалова Е.М.	2002	2
		Конярова Г.К., Купрюшина О.М., Пахалина Т.А., Рыбалко Ю.И., Сайфуллина Н.А., Финогонова О.В.	2003	6
		Аллибуттаева Д.М., Мансуров Г.З., Масло В.В., Соико Р.П.	2004	4
		Бутко Ю.А., Мугин А.С., С.В., Сафина О.А., Серёгин А.В.	2005	4
		Ерина Т.В., Саралдаева Т.П., Чжан Цзин, Шакиров Р.Р., Юсипов Р.Г.	2006	5
		Быстровский С.В., Иванов А.А., Ковалева О.А., Орехов Д.В.	2007	4
Кузнецов С.В., Миронов А.В., Павлов С.А., Щетинина Н.В.	2008	4		
Коруненко Е.Ю., Стенина Н.П.	2009	2		
	Всього			36
3	Облік та контроль за рухом дебіторської заборгованості	Войко А.В., Петров А.М., Румянцева А.Ю.	2003	3
		Ступаков Н.В.	2004	1
		Батаев А.А., Тарасова Е.Ю.	2005	2
		Золотарева Е.В., Лазарев П.Ю., Семенова И.М.	2006	3
		Евдокимов П.О., Козонов А.Т., Чинахова С.Е.	2007	3
		Коренева И.Н., Мальцева А.А.	2008	2
Валиев Ш.Н., Зудина Н.Ю., Камайкина И.С.	2009	3		
	Всього			17
4	Особливості міжнародних розрахунків	Ельцова М.А., Слюсарь Н.Б.	2000	2
		Банковский А.В., Билалов М.Г.	2002	2
		Ерёмичев Н.Е., Макаров С.Н., Шарипова Г.Х.	2004	3
		Алтунин В.В., Павлович Я.А.	2005	2
		Аксёнов Д.А., Вознесенский Н.Н., Смирнов А.О.	2008	3
Вертлиб Ф.О., Литовкин Ю.И., Рудая Т.Ю.	2009	3		
	Всього			16

³ Джерело: інформаційна база Житомирської наукової бухгалтерської школи; www.nbu.gov.ua; http://dissros.ru; http://library.gpntb.ru

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
5	Зовнішня заборгованість	Велио-Мехия Лопес Мария Лукресия Консепонон	1992	1
		Букаев Г.И., Глория Мария Алвеш Сардинья Сатурнино Оливейра	1997	2
		Бокарев А.А., Николаева Л.Б.	1998	2
		Воложинская М.О., Федякина Л.Н., Черноморов С.А.	1999	3
		Задворнев А.Ю., Фомин П.А.	2000	2
		Гурира Иванхое, Коровкин И.Д.	2001	2
		Артюхин С.Е., Новиков А.В., Стрелец О.А., Сумин А.В., Эдель К.Е.	2002	5
		Воронов А.К., Комиссарчик В.В.	2003	2
		Аушев Т.А., Гайдукова О.А., Цвирко С.Є.	2004	3
		Клопов В.Н., Минаев Г.А., Муева Н.Б., Пензин П.О.	2005	4
		Астреин Д.Г., Пронин М.С.	2006	2
		Дедаев В.В., Солдатова Е.И., Шумяцкий Р.И.	2007	3
		Мешков Р.А.	2008	1
		Кованёв А.А., Пирогова А.В.	2009	2
Всього				34
6	Система розрахунків підприємств	Борисовский А.С., Давыдянц Д.Е., Ким Н.Н., Кретова С.Б., Кузнецов В.В., Новоселова Л.А.	1991	6
		Болдырев А.А., Гуцев Ю.С., Ефимова Л.Г., Никитина Т.Е.	1992	4
		Моряков И.Д.	1993	1
		Алексеева Д.Г.	1997	1
		Богданов Б.Н., Боева А.В., Сигова Е.М.	1998	3
		Горелов В.А., Евсеев А.Е.	2000	2
		Зимакова Л.А., Парамонова Т.В., Харитоненко Л.А.	2001	3
		Сизимова О.Б., Смородинский Е.А., Чернов Д.П., Шангин А.А.	2003	4
		Бикмухаметова А.Е., Гафуров А.Д., Кулаковская Н.И., Либерман С.В., Самсонова А.Е.	2004	5
		Павленко Ю.В.	2005	1
		Александрова Н.В., Амерханов Д.А., Белобородова А.В., Борзова А.С., Жигачев М.М., Маркова М.В.	2006	6
		Арутюнян Ц.Э., Басангов А.Г., Куренков И.Е., Попова Л.Е., Стус Н.В.	2007	5
		Серебренникова А.И.	2008	1
		Воскресенская Н.В., Домрачева Л.П., Дьячковский И.А., Куприянова Т.А., Савченкова Е.В.	2009	5
Попов М.В.	2010	1		
Всього				48
7	Особливості зобов'язань виконання	Гаджиев Джамал Имамверди-оглы	1991	1
		Тимофеев В.В.	1996	1
		Сарбаш С.В.	1998	1
		Кулаков В.В.	1999	1
		Сафонова Ю., Хрулева З.В., Южанин Н.В.	2001	3
		Карапетов А.Г., Якушина Л.Н.	2002	2
		Максимович Н.А.	2003	1
		Балашова Э.Г., Буркова А.Ю., Журко О.В., Серков Е.В.	2004	4
		Бакуева.Г., Квитко Д.Б., Поскребнев М.Е., Сарбаш С.В., Сарбаш С.В., Соболева Н.В., Соркин А.Г., Торкин Д.А.	2005	8
		Ван Хайянь	2006	1
		Перепёлкина Е.А., Чайка А.А., Чайка И.В., Шипова А.В., Шипова А.В., Гаврин Д.А.	2007	7
		Марзаев А.В., Нестеренко А.О., Хлыстак Е.В.	2008	3
		Лашина А.В., Оболонкова Е.В., Шумейко И.Ю.	2009	3
		Всього		
8	Облік зобов'язань	Гулин В.О.	1999	1
		Потапович М.Э.	2001	1
		Никулина Л.Н.	2002	1
		Пятов М.Л.	2003	1
		Андреева С.Ю.	2004	1
		Гольшева Н.И., Ланцева Т.Г.	2005	2
		Кияткин А.С.	2006	1
		Захарченко В.А., Зимарева Ж.А.	2007	2
Курбангалеева О.А., Лаптева Д.Г., Солдаткина О.А.	2008	3		
Всього				13
9	Боргові зобов'язання	Киприянова И.Г.,	2000	1
		Лашенова Д.В., Островская В.Ю.	2001	2
		Кириченко Н.В., Курко Н.В.	2002	2
		Димитриади Г.Г., Игнатов А.В., Фёдоров Д.С.	2003	3
		Ивашко И.В., Раева И.В.	2004	2
		Бездворных М.В.	2008	1
Серветник А.А., Шурыгина О.Н.	2009	2		
Всього				13
10	Договірні зобов'язання	Ручкин О.Ю.	1997	1
		Михно Е.А.	1998	1
		Нгуен Нгок Кхань	2000	1
		Антонова Е.И., Бутенко Е.В.	2002	2
		Поляков В.И.	2003	1
		Позднышева Е.В., Чашкова С.Ю., Чашкова С.Ю.	2004	3
		Зайцев В.В., Тимошенко Д.М.	2005	2
		Волкова Т.А., Низова Е.С., Посохов С.П.	2006	3
		Васильев Ю.М., Егоров А.Е., Синявская М.С., Скузоватова Н.А.	2007	4
		Вячеславов Ф.А., Груздев В.В., Мокров С.Н.	2008	3
		Райников А.С.	2009	1
Всього				22

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
11	Відповідальність виконання зобов'язань за	Салтанова С.А.	1995	1
		Аверьянов А.В.	1997	1
		Пустомолотов И.И., Символоков О.А., Янишевский А.Б.	2002	3
		Рощина В.Ф.	2004	1
		Громов В.В.	2005	1
		Фроловская Ю.И.	2006	1
		Нанаева Э.А.	2008	1
Всього				9
12	Майнові зобов'язання	Шишкин С.Н.	1993	1
		Спиркина А.Н.	2003	1
		Карлов К.В., Потапова Н.С.	2005	2
		Козлов Д.В., Ситников С.Л.	2007	2
		Семенов В.В.	2008	1
Всього				7
13	Громадянсько-правові зобов'язання	Шиловост О.Ю.	1999	1
		Лавров Д.Г.	2000	1
		Копылов К.В.	2001	1
		Климович А.В.	2002	2
		Бозиева Ю.Г., Ипатов А.Б., Романов Л.Л.	2003	3
		Байбак В.В., Власова А.Д.	2004	2
		Митякина Н.М., Смирных А.Г.	2005	2
		Косоруков С.А., Петров В.С.	2006	2
		Божко М.П., Карпова Н.В., Ларин С.А., Лебедева А.А., Санникова Л.В.	2007	5
		Абдулвагапова Р.Р.	2008	1
Адаева В.Н., Соломина Н.Г.	2009	1		
Всього				21
14	Грошові та фінансові зобов'язання	Суворов А.В.	2000	1
		Пахомов С.Б.	2002	1
		Ращевский Е.С.	2003	1
		Чалов Д.М.	2005	1
		Бахарева Ю.В.	2006	1
		Максимушкин М.Н.	2008	1
Всього				6
15	Правове регулювання зобов'язань	Ушивцева Д.А.	2001	1
		Андреев А.В., Степаненко Е.К., Степаненко Е.К.	2003	3
		Абдулаева К.К., Моргунова Г.А., Сердюк Е.Б.	2004	3
		Акимочкин Д.В., Карлов Е.И., Макарова И.В.	2005	3
		Белякова А.М., Прус Е.П., Синева Н.А.	2006	3
		Ильина Т.И., Ильина Т.И., Костюченко Е.Ю., Приказчикова О.В.	2007	4
		Соловьева С.В., Титкова Н.М.	2008	2
		Бордюг И.С., Пендюрин Н.П.	2009	2
		Всього		
16	Податкові зобов'язання	Аронов А.В., Викторов П.П.	2002	2
		Косова Н.С.	2003	1
		Полищук И.С.	2008	1
Всього				4
17	Зобов'язання з надання послуг	Товмасын А.Р.	1999	1
		Белозеров А.В.	2000	1
		Нечуй-Ветер В.Л.	2003	1
		Корякина С.В.	2005	1
		Гавриленко О.В., Набатова И.В.	2006	2
		Ким Е.В.	2007	1
		Нахратов В.В., Третьякова В.П.	2009	2
Всього				9
18	Виникнення зобов'язання внаслідок заподіяння шкоди	Кузбагаров А.Н.	1998	1
		Слесарев А.В.	2000	2
		Даньшина Ю.А., Шабунина И.С.	2004	2
		Кайль Я.Я.	2005	1
		Свалова Н.А.	2008	1
Всього				7
19	Удосконалення системи розрахунків зобов'язаннями за	Смирнская Е.В.	2000	1
		Кроз М.К., Муравьев Б.В.	2001	2
		Гревцева Е.А., Кисель И.В.	2002	2
		Богатырев Ф.О.	2003	1
		Егорова Е.Н., Мигранов С.Д.	2004	2
		Журко О.В., Костоева М.И., Марей А.В., Рыжковская Е.А., Спирина Т.В., Тютрина Н.Н., Швецова Ю.В.	2005	7
		Гореславская Т.Н.	2006	1
		Баласанян А.Р., Дамбаров С.Д., Журналев Э.А., Пестрикова А.А.	2007	4
		Василенко Н.В., Лукина Т.Б., Мальчиков А.С.	2008	3
		Манько С.В.	2009	1
Всього				24
Разом дисертацій				357

* Прізвища та ініціали авторів дисертацій наведені мовою оригіналу

Отже, зі 357 досліджених дисертацій російських науковців найбільша кількість робіт, а саме 48, захищено з проблем, що виникають в системі розрахунків підприємств. Також вченими протягом 1991-2010 рр. значна увага

приділялась таким напрямом дослідження як кредитні зобов'язання (36 робіт); зовнішня заборгованість (34 роботи); особливості виконання зобов'язань (35 робіт); договірні зобов'язання (22 роботи); громадянсько-правові

зобов'язання (21 робота); правове регулювання зобов'язань (21 робота) та удосконалення системи розрахунків за зобов'язаннями (24 роботи). Значна кількість дисертацій та їх напрямів свідчить про комплексність проблем в системі розрахунків за зобов'язаннями підприємств. Перелік та пропозиції щодо вирішення питань,

що розглядаються науковцями, вважаємо перспективним напрямом подальших досліджень.

Проведений суцільний аналіз кандидатських і докторських дисертацій з питань системи розрахунків, захищених в Україні за період з 1991 по 2010 рр. дозволив систематизувати їх за напрямами наукових досліджень і роками захисту (табл. 2).

Таблиця 2. Основні напрями досліджень проблем операцій за розрахунками підприємств, виявлені в кандидатських і докторських дисертаціях українських науковців (1991-2010 рр.)⁴:

№ з/п	Напрями наукових досліджень	Автори*	Рік захисту	Кількість дисертацій
1	2	3	4	5
1	Кредитні зобов'язання	Сурніна К.С.	2002	1
		Батрименко В.В.	2004	1
		Власова І.О.	2005	1
		Андріанов М.В.	2006	1
		Андросов С.М., Кірізлеєва А.С.	2008	2
		Озель Д.М.	2009	1
	Всього			7
2	Облік та контроль за рухом дебіторської заборгованості	Храпкіна В.В.	2007	1
		Новікова Н.М., Черненко Л.В.	2008	2
	Всього			3
3	Особливості міжнародних розрахунків	Вірван Л.А.	2002	1
		Федорова А.Л., Редич О.В	2003	2
		Айеле Надемо Атисо	2004	1
		Савич О.С.	2008	1
		Педько С.Б.	2009	1
	Всього			6
4	Зовнішня заборгованість	Кравчук Н.Я.	2002	1
		Богомазова В.М.	2003	1
		Науменко С.В.	2005	1
		Волощенко В.С.	2007	1
	Всього			4
5	Система розрахунків підприємств	Адамик О.В., Ващенко Ю.В.	2003	2
		Ал-Халасех Ігаб Аднан, Васьковський О.В., Марченко Т.В.	2004	3
		Баранов-Мохорт С.М., Дугар Т.С.	2005	2
		Дубенко Н.В., Канцедал Н.А.	2006	2
		Герасимук І.В.	2007	1
		Шульга Н.В.	2008	1
	Всього			11
6	Особливості виконання зобов'язань	Гелевей О.І., Сидоров І.Ф.	2003	2
		Боднар Т.В., Кириченко В.В., Соловійова А.М.	2005	3
		Кухар О.В., Тарасенко Л.В.	2006	2
		Нижний С.В., Проценко І.О., Слома В.М.	2007	3
		Карнаух Т.М.	2008	1
	Всього			11
7	Облік зобов'язань	Петрук О.М.	2000	1
		Гуторова Е.А.	2003	1
		Омецінська І.Я.	2005	1
		Тесленко Т.І.	2009	1
	Всього			4
8	Боргові зобов'язання	Куденко Г.О.	2004	1
		Шиндирук І.П.	2007	1
		Омельчук С.В.	2008	1
	Всього			4
9	Договірні зобов'язання	Блащук А.М.	2006	1
		Павленко Д.Г.	2009	1
	Всього			2
10	Майнові зобов'язання	Берестова І.Е.	2004	1
		Пучкова Г.В.	2007	1
	Всього			2
11	Громадянсько-правові зобов'язання	Меликджанян Л.Р.	2005	1
		Попова А.В., Кутателадзе О.Д.	2006	2
		Болокан І.В., Путренко А.М.	2008	2
	Всього			5
12	Грошові та фінансові зобов'язання	Фрадинський О.А.	2006	1
		Шапошніков О.В., Соболь Л.В., Бондаренко О.Ф.	2008	2
		Синиця С.М.	2009	1
		Астаф'єв Д.С.	2010	1
	Всього			5
13	Податкові зобов'язання	Мельник В.М.	1999	1
		Шевченко О.В., Паснтко Т.В.	2006	2
		Короленко В.В.	2009	1
	Всього			4

⁴ Джерело: інформаційна база Житомирської наукової бухгалтерської школи; www.nbu.gov.ua; <http://dissros.ru>; <http://library.gpntb.ru>

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5
14	Зобов'язання з надання послуг	Сидорова А.В.	2003	1
		Петровська Ю.В.	2007	1
		Ковзель М.О.	2008	1
	Всього			3
15	Виникнення зобов'язання внаслідок заподіяння шкоди	Калетнік І.Г.	2004	1
		Ківалова Т.С.	2008	1
		Волков О.А.	2009	1
	Всього			3
16	Удосконалення системи розрахунків за зобов'язаннями	Пунько В.М., Нілова Н.М.	1999	2
		Миргородська Л.О., Яценко О.В., Яхно Т.П., Цимбалюк С.Я.	2000	4
		Макаренко Ю.В., Кравченко Т.Г., Бабанін О.Г., Муравіов Ю.В., Боняр С.М.	2001	5
		Федоренко І.А., Смоктей К.В., Глівенко С.В., Лепіхов О.В., Захарчук О.В., Осадчук В.І., Миронов О.Г., Головова Л.С., Іванов С.Є., Кусик Н.Л.	2002	10
		Коршикова Р.С., Муштай В.А., Кишакевич Б.Ю., Дольний С.М., Ханова О.В., Хромяк Т.В., Збагерська Н.В.	2003	7
		Кірієнко О.Е., Вишнякова І.В.	2004	2
		Курган Б.В., Олефір А.О., Голубева Н.Ю., Шаповалова О.І., Сороківська О.А., Мельничук Н.Г., Болтянська Б.О.	2005	7
		Мурга С.М., Бабич І.Г., Чернат В.А., Федірко Н.В., Геналюк В.І., Оганезов А.В., Пащенко Ю.Є., Приходько К.Р., Баланін О.М., Чорний О.С.	2006	10
		Жиляєв І.Б., Подцерковний О.П., Полетаєва Г.Н., Жук О.П., Молоканова В.М., Корнійчук В.П., Жиляєв І.Б., Арутюнян Р.Р., Димеденко І.В.	2007	9
		Якимова Л.П., Набок Р.М., Макаренко Г.В., Максимова О.С., Полонська Н.О., Даниленко В.І., Акімова О.В., Матійчук О.І., Чаленко Н.В., Одінцов О.М., Стефінін В.В.	2008	11
		Семенова Ю.С., Іващук Н.Л., Мінакова С.М., Лавров Р.В., Прохницька Г.Л., Цугунян А.М., Слюсаренко К.В., Пруненко Д.О., Адельсейтова Е.Б., Гузенко Т.С., Чмирь С.М., Єдинак О.М.	2009	12
		Жовна О.М., Глуська Н.А.	2010	2
			Всього	
	Разом дисертацій			155

В Україні протягом періоду з 1991 по 2010 рр. з питань розрахункових операцій підприємств захищено 155 дисертацій. Значну частину досліджень присвячено удосконаленню системи розрахунків за зобов'язаннями підприємств різних галузей (81 робота); удосконалення системи розрахунків підприємств (11 робіт); особливості виконання зобов'язань (11 робіт); кредитні зобов'язання (7 робіт); особливості міжнародних розрахунків (6 робіт). Отже, серед переліку напрямів

досліджень українських вчених, удосконалення системи розрахунків за зобов'язаннями посідає перше місце. Це означає, що існує ряд проблем різного спрямування, які варто вдосконалити. В дисертаційних роботах зосереджено увагу на обліковому та юридичному аспектах розрахунків підприємств.

Серед білоруських вчених, що розглядали питання розрахунків підприємств виділено окремі напрями досліджень (табл. 3).

Таблиця 3. Основні напрями досліджень проблем операцій за розрахунками підприємств, виявлені в кандидатських і докторських дисертаціях білоруських науковців (1991-2010 рр.)⁵:

№ з/п	Напрями наукових досліджень	Автори*	Рік захисту	Кількість дисертацій
1	2	3	4	5
1	Особливості міжнародних розрахунків	Лихогруд І.В.	2002	1
	Всього			1
2	Система розрахунків підприємств	Нечаєва Т.Г.	2004	1
		Головачева М.А.	2006	1
	Всього			2
3	Особливості виконання зобов'язань	Овсейко С.В.	2003	1
	Всього			1
4	Облік зобов'язань	Кортаєв С.Л.	2009	1
	Всього			1
5	Договірні зобов'язання	Знак М.А.	2009	1
	Всього			1
6	Громадянсько-правові зобов'язання	Ландо Д.Д.	2005	1
	Всього			1
	Разом дисертацій			7

Поняття розрахунків охоплює широке коло питань, що стосуються заборгованості та розрахунків за зобов'язаннями. В ході дослідження виявлено, що питання розрахунків пов'язані не лише з економічними науками, а й іншими спеціальностями. Напрями, за якими захищено дисертації з питань розрахунків, в розрізі спеціальностей наведено на рис. 3.

⁵ Джерело: інформаційна база Житомирської наукової бухгалтерської школи; www.nbu.gov.ua; http://dissros.ru; http://library.gpntb.ru; http://www.vak.org.by; http://178.124.148.76

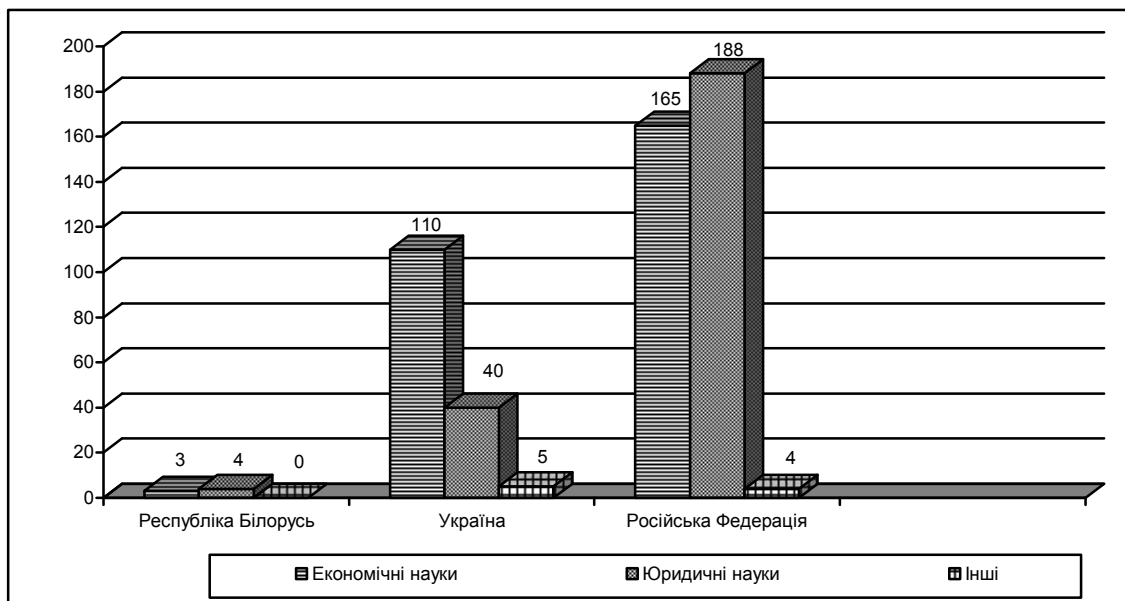

Рис. 3. Структура захищених дисертацій з питань розрахунків підприємств за видами спеціальностей

Як видно з рис. 3, значна частина дисертацій, що присвячені розрахункам, захищено за економічним та юридичним напрямом. При цьому в Республіці Білорусь із 7 дисертацій, що захищено протягом 1991-2010 рр., 3 дисертації захищено за напрямом "Економічні науки" та 4 дисертації за напрямом "Юридичні науки". В Україні із 155 захищених дисертацій, 110 з економічних спеціальностей, 40 – з юридичних та 5 з інших спеціальностей (3 з технічних наук (2 кандидата наук та 1 доктора наук), 1 кандидата географічних наук та 1 кандидата наук з державного управління). В Російській Федерації з 357 дисертацій 165 захищено з економічних наук, 188 з юридичних та 4 з інших (кандидата фізико-математичних наук – 2 дисертації, кандидата педагогічних наук – 1 та кандидата політичних наук – 1). Значна кількість дисертацій, що захищені за різними напрями свідчить про взаємозв'язок економічних наук з іншими, особливо з юридичними. Адже такі поняття як заборгованість, зобов'язання та розрахунки мають тісний зв'язок з діяльністю не тільки суб'єктів господарювання, а й життям фізичних осіб та функціонуванням всієї держави. Зокрема, дисертації, що захищені з юридичних напрямів, присвячені питанням правового регулювання зобов'язань та відповідальності за виконання зобов'язань, з економічних напрямів – системи розрахунків підприємств, обліку зобов'язань, фінансовим та майновим зобов'язанням, податковим зобов'язанням та ін. Удосконалення системи розрахунків за зобов'язаннями є спільним напрямом для юридичних та економічних спеціальностей.

Вивчення наукових праць та практика господарської діяльності свідчать про те, що деякі з теоретичних положень відносно трактування розрахунків, заборгованості та зобов'язань є дискусійними, а ряд важливих аспектів їхньої організації, оцінки та методики обліку потребують удосконалення. У зв'язку з цим вибір теми дослідження та його цільова спрямованість є достатньо актуальними.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

За результатами систематизації дисертаційних досліджень білоруських, українських і російських науковців щодо проблем розрахунків за дебіторською заборгованістю та зобов'язаннями підприємства (за роками захисту, за об'єктом і предметом дослідження, а також за напрямом наукових досліджень), захищених протягом 1991-2010 рр. дійшли наступних висновків:

1) суцільне вивчення та систематизація результатів 519 кандидатських і докторських дисертацій, захищених протягом 1991-2010 рр. в Республіці Білорусь, Україні та

Російській Федерації за економічними та юридичними спеціальностями, дозволило виявити, що 7 дисертацій захищено білоруськими вченими (з них 1 докторська), 155 дисертації українськими вченими (з них 6 докторських) та 357 – російськими (з них 6 докторських), які частково або повністю присвячені проблемам системи розрахунків підприємства. Значна кількість дисертацій, що захищені в Україні та Російській Федерації, свідчить про актуальність досліджень в сфері розрахунків за зобов'язаннями;

2) прослідковано динаміку захисту дисертацій з проблем розрахункових операцій підприємств у Республіці Білорусь, Україні та Російській Федерації за роками. Першу дисертацію з проблем розрахунків підприємств в Республіці Білорусь захищено в 2002 р, в незалежній Україні – в 1999 році, а в Російській Федерації – у 1991 році. При цьому кількість захищених дисертацій у Росії є значно більшою, ніж в Україні та Республіці Білорусь, проте, проблематика, яка вирішується у наукових роботах, є подібною. Велика кількість дисертацій, що захищені в Україні та Російській Федерації, свідчить про актуальність досліджень в сфері розрахунків за зобов'язаннями;

3) із 357 досліджених дисертацій російських науковців найбільша кількість робіт, а саме 48, захищено з проблем, що виникають в системі розрахунків підприємств. Також вченими протягом 1991-2010 рр. значна увага приділялась таким напрямом дослідження, як кредитні зобов'язання (36 робіт); зовнішня заборгованість (34 роботи); особливості виконання зобов'язань (35 робіт); договірні зобов'язання (22 роботи); громадянсько-правові зобов'язання (21 робота); правове регулювання зобов'язань (21 робота) та удосконалення системи розрахунків за зобов'язаннями (24 роботи). Такий перелік дисертацій та їх напрямів свідчить про значну кількість проблем в системі розрахунків за зобов'язаннями підприємств;

4) в Україні протягом періоду з 1991 по 2010 рр. з питань розрахункових операцій підприємств захищено 155 дисертацій. Значну частину досліджень присвячено удосконаленню системи розрахунків за зобов'язаннями підприємств різних галузей (81 робота); удосконалення системи розрахунків підприємств (11 робіт); особливості виконання зобов'язань (11 робіт); кредитні зобов'язання (7 робіт); особливості міжнародних розрахунків (6 робіт). Отже, серед переліку напрямів досліджень українських вчених, удосконалення системи розрахунків за зобов'язаннями посідає перше місце. Це означає, що існує ряд проблем різного спрямування, які варто

вдосконалити. В дисертаційних роботах зосереджено увагу на обліковому та юридичному аспектах розрахунків підприємств;

5) значна частина дисертацій, що присвячені розрахункам, захищено за економічним та юридичним напрямом. При цьому в Республіці Білорусь із 7 дисертацій, що захищено протягом 1991-2010 рр., 3 дисертації захищено за напрямом "Економічні науки" та 4 дисертації за напрямом "Юридичні науки". В Україні із 155 захищених дисертацій, 110 з економічних спеціальностей, 40 – з юридичних та 5 з інших спеціальностей (3 з технічних наук (2 кандидата наук та 1 доктора наук), 1 кандидата географічних наук та 1 кандидата наук з державного управління). В Російській Федерації з 357 дисертацій 165 захищено з економічних наук, 188 з юридичних та 4 з інших (кандидата фізико-математичних наук – 2 дисертації, кандидата педагогічних наук – 1 та кандидата політичних наук – 1). Значна кількість дисертацій, що захищені за різними напрямми свідчить про взаємозв'язок економічних наук з іншими, особливо з юридичними. Адже такі поняття як заборгованість, зобов'язання та розрахунки мають тісний зв'язок з діяльністю не тільки суб'єктів господарювання, а й життям фізичних осіб та функціонуванням всієї держави. Зокрема, дисертації, що захищені з юридичних напрямів, присвячені питанням правового регулювання зобов'язань та відповідальності за виконання зобов'язань, з економічних напрямів – системи розрахунків підприємств, обліку зобов'язань, фінансовим та майновим зобов'язанням, податковим зобов'язанням та ін. Удосконалення системи розрахунків за зобов'язаннями є спільним напрямом для юридичних та економічних спеціальностей.

Узагальнюючи матеріали дослідження, встановлено, що незважаючи на здобутки науковців, слід зазначити, у вітчизняній фінансово-економічній літературі бракує ґрунтовних науково-практичних рекомендацій щодо уніфікації категорійно-понятійного апарату щодо розрахункових операцій, достовірності показників заборгованості у звітності удосконалення методичних рекомендацій щодо бухгалтерського обліку розрахункових операцій для інформаційних запитів зовнішніх і внутрішніх користувачів.

З проблем удосконалення системи розрахунків за зобов'язаннями не захищено жодної дисертації. У зв'язку з цим, потребують додаткового вивчення та удосконалення методичні підходи до визначення показників розрахункових операцій відповідно до наявного облікового забезпечення та запитів заінтересованих користувачів облікової інформації.

Список використаної літератури:

1. Власова І.О. Облік розрахунків з дебіторами та кредиторами автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / І.О. Власова. – Донецьк, 2005. – 20 с.
2. Новікова Н.М. Управління дебіторською заборгованістю торговельного підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 08.00.09 / Н.М. Новікова. – К., 2008. – 21с.
3. Омецінська І.Я. Облік і аналіз зобов'язань будівельних підприємств: методика та організація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / І.Я. Омецінська. – Т., 2008. – 17 с.
4. Подцерковний О.П. Грошові зобов'язання учасників господарських відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.04 "Господарське право, господарсько-процесуальне право" / О.П. Подцерковний. – О., 2006. – 23 с.
5. Пунько В.М. Врахування факторів навколишнього середовища при оцінці нерухомості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.08.01 "Економіка природокоистування і охорони навколишнього середовища" / В.М. Пунько. – Суми, 1999. – 19 с.
6. Сурніна К.С. Удосконалення обліку дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / К.С. Сурніна. – Луганськ, 2002. – 19 с.
7. Тесленко Т.І. Облік і аналіз поточних зобов'язань: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / Т.І. Тесленко. – К., 2009. – 20 с.
8. Черненко Л.В. Управління дебіторською заборгованістю в аграрних підприємствах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами" / Л.В. Черненко. – К., 2007. – 19 с.
9. Шиндирук І.П. Управління борговими зобов'язаннями сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / І.П. Шиндирук. – К., 2007. – 22 с.

ГОЙЛО Наталія Валеріївна – асистент Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– проблемні питання обліку та контролю розрахункових операцій підприємств